

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **“ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ
СКЛАДОВОЇ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ
МОВЛЕННЯ”**

Виконала здобувачка 2 курсу
групи SoL3-M22z
ОПП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Ірина ВОВК

Керівник: **Олексій ГАВРИЛОВ**,
кандидат психологічних наук, професор

Рецензент: **Олег ОПАЛЮК**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП	3
 РОЗДІЛ I. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ У ДІТЕЙ.....	 7
1.1. Синтаксична складова як основа формування в учнів мовної компетенції	7
1.2. Особливості формування синтаксичного компоненту в дітей на початку навчання.....	15
1.3. Психолого-педагогічна характеристика дітей із загальним недорозвитком мовлення	24
Висновки до першого розділу	32
 РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ СИНТАКСИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ	 34
2.1. Обґрунтування і розробка методики дослідження синтаксичної складової у дітей із загальним недорозвитком мовлення	34
2.2. Результати дослідження синтаксичної складової у дітей із загальним недорозвитком мовлення і з нормотиповим розвитком	47
2.3. Визначення рівнів сформованості синтаксичної складової в учнів 2 класу з інклюзивною формою навчання	60
Висновки до другого розділу	66
 ВИСНОВКИ	 68
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	 73

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вивчення синтаксичної складової мовлення посідає особливе місце у курсі української мови, який вивчають діти в закладі загальної середньої освіти. Це обумовлюється роллю мови як засобу формування і вираження думки, як засобу спілкування між людьми. Лише на синтаксичному рівні мовної системи виявляється функціональна значимість одиниць усіх інших рівнів, їхня участь у досягненні цілей комунікації. З цього випливає необхідність як найтіснішого зв'язку між вивченням синтаксису і опрацюванням іншого мовленнєвого матеріалу.

Лексичне значення багатозначних слів, слів, які використовуються у переносному значенні, омонімів виявляється лише у контексті їхнього місця у словосполученні або реченні. Речення або зв'язне висловлювання розкриває функції синонімів і антонімів, зміст і значення фразеологізмів. Опираючись саме на синтаксис відбувається розуміння суті таких способів творення слів, як перехід з однієї частини мови в іншу, основи їхнього складання та злиття, утворення нових слів внаслідок зміни значення присутньої у мові лексики. Опора на синтаксис необхідна для розрізнення оморформ однієї або різних частин мови, значення перехідних і неперехідних дієслів, безособових дієслів, усвідомлення значення прикметників, відносних займенників, прийменників і сполучників, розрізнення омонімічних частин мови. При цьому синтаксичний матеріал необхідно вивчати на основі зв'язку з іншими розділами, оскільки кожне синтаксичне явище виражається лише через слова і форми слів.

У наукових дослідженнях Л. Андрусишиної, А. Богуш, М. Вашуленко, В. Ващенко, С. Дорошенко, О. Кучерук, Т. Лелеки, О. Лурія, С. Омельчук, Н. Пахомової, С. Соботович, В. Тищенко, Л. Трофименко, М. Шеремет зазначається, що головним показником рівня розвитку дитячого мовлення є сформованість процесу мовленнєвого висловлювання – вміння будувати речення різної синтаксичної структури.

У дослідженнях В. Кондратенко, Р. Левіної, І. Марченко, О. Мілевської, В. Тарасун, В. Тищенко, О. Ткач, Л. Трофименко, Є. Соботович, Т. Швалюк,

М. Шеремет, Н. Чередніченко та ін. зазначається, що, внаслідок недостатності розвитку мовлення у молодших школярів із загальним недорозвитком мовлення спостерігаються значні труднощі оволодіння синтаксичними вміннями і навичками.

У логопедії науковці зазначають, що стан дітей із первинними мовленнєвими порушеннями позначають як “загальний недорозвиток мовлення”. При цьому у них недорозвиток мовлення може виражатись різною мірою: від повної відсутності мовлення до незначних відхилень у розвитку всіх його компонентів. Первинним розладам притаманне порушення формування мовлення за умови збереженого слуху, зору, інтелекту. Вторинні мовленнєві порушення виникають і розглядаються у структурі провідних відхилень розвитку, поміж яких виділяють порушення слуху, інтелекту, інші психічні й неврологічні захворювання. (Н. Гаврилова, С. Конопляста, І. Мартиненко, О. Мілевська, О. Ревуцька, Є. Соботович, Л. Трофіменко, В. Тищенко, О. Ткач, М. Шеремет та ін.).

Необхідно відзначити, що загальновживані методи і прийоми, форми і засоби формування синтаксичних знань є найпоширенішими, при цьому вони не завжди спрямовані на формування необхідних синтаксичних умінь і навичок у дітей з порушеннями мовлення. Дана проблема є порівняно актуальною, що і обумовило вибір теми кваліфікаційної роботи – “Особливості формування синтаксичної складової у дітей із загальним недорозвитком мовлення”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка “Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти”.

Метою дослідження було обґрунтування організаційно-методичних засад навчання синтаксису і організація роботи щодо формування мовно-граматичної компетенції учнів із загальним недорозвитком мовлення під час засвоєння синтаксичного матеріалу для визначення оптимальної моделі логопедичного супроводу.

Поставлена мета визначає **завдання**:

1. На підставі аналізу наукових джерел визначити рівень дослідження семантичної складової у дітей із загальним недорозвитком мовлення.
2. Обґрунтувати і розробити методику дослідження семантичної складової в учнів 2 класу закладу загальної середньої освіти із інклюзивною формою навчання.
3. Виділити рівні синтаксичної складової і на їхній основі зробити характеристику груп учнів із загальним недорозвитком мовлення.

Об'єктом дослідження є процес навчання синтаксису учнів із загальним недорозвитком мовлення IV рівня.

Предметом дослідження є особливості організації і проведення дослідження синтаксичної складової в учнів із загальним недорозвитком мовлення IV рівня і з нормотиповим розвитком на початку навчання.

Методи дослідження: *теоретичні*: вивчення, аналіз й узагальнення наукових досліджень, систематизація теоретичних положень та узагальнення сучасного досвіду досліджень синтаксичної складової; *емпіричні*: цілеспрямоване спостереження, проведення тестового дослідження, бесіди з батьками; *статистичні*: кількісна і якісна обробка результатів дослідження.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає у тому, що було проведено аналіз теоретико-методичних аспектів синтаксичної складової в учнів другого класу закладу загальної середньої освіти із інклюзивною формою навчання. Аналіз поглядів провідних науковців дозволив зробити характеристику загального недорозвитку мовлення учнів. Теоретично обґрунтовано і розроблено методику дослідження синтаксичної складової в учнів другого класу закладу загальної середньої освіти з інклюзивною формою

навчання з метою надання необхідної логопедичної і в цілому консультаційної допомоги. Розроблено і апробовано протокол дослідження синтаксичної складової в учнів другого класу у контексті наявності у них загального недорозвитку мовлення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні та розробленні методики дослідження синтаксичної складової в учнів другого класу закладу загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання у контексті наявності у них порушень різного рівня. Використання розробленого протоколу обстеження синтаксичної складової в учнів на початку освітнього процесу дозволить виділи її рівні і на цій основі охарактеризувати ступені розвитку – достатній, середній і низький. Це дозволяє визначити основні напрямки логопедичного супроводу учнів із загальним недорозвитком мовлення IV рівня з метою оптимізації корекційного впливу і формування комунікативних компетенцій.

У дослідженні приймали участь 20 учнів 2-го класу, які перебували у закладі загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання. Дослідження проводилось у закладі загальної середньої освіти м. Надвірна, Івано-Франківської області. У ньому приймало участь 15 учнів з нормотиповим розвитком і 5 учнів із загальним недорозвитком мовлення IV рівня.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробовані на науковій конференції здобувачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2023 році. Результати роботи висвітлено у статі “До питання про синтаксичну складову мовлення як основу формування мовної компетенції” // *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційної педагогіка і психологія* : зб. наук. праць. Вип. 14. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2023. С. 112-121.

Структура дослідження. Випускна робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел, який нараховує 76 позицій.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити певні висновки.

1. Процес формування мовно-синтаксичної компетенції учнів на початку навчання в закладі загальної середньої освіти є тривалим, багатоетапним і багатовекторним. Його ефективність визначається педагогічними умовами, базисними з яких виступає розроблення організаційно-методичних основ вивчення синтаксису на уроках української мови, системи роботи щодо формування синтаксичних умінь і навичок, побудова алгоритму засвоєння основних синтаксичних понять – словосполучення, речення і текст. Лише таким чином досягненню успіхів у формуванні мовно-синтаксичної компетенції сприятиме системна робота, спрямована на засвоєння теоретичного матеріалу про функціонування базових синтаксичних одиниць і використання адекватних та доцільних методів, прийомів, форм і засобів навчання, системи синтаксичних вправ і завдань мовленнєво-творчого характеру.

2. Загальний недорозвиток мовлення як психолого-педагогічна і клінічна проблема тривалий час було предметом цілеспрямованих наукових пошуків. Аналіз цих напрацювань дозволив сформулювати визначення загального недорозвитку мовлення як стану відхилення від мовленнєвого розвитку, обґрунтувати класифікацію, яка виділяє основні аспекти ступеня порушення у мовленнєвій діяльності дітей і розділити їх на 4 рівні. Накопичений науковий досвід дозволить сформовано загальну психолого-педагогічну характеристику особистостей дітей із загальним недорозвитком мовлення, що проявляється у недосконалості формування вищих психічних функцій, наявності труднощів процесу комунікації та соціалізації, формуванні провідних видів діяльності із різного ступеня запізненням.

3. Оволодіння синтаксичною складовою мовлення передбачає достатньо високий рівень розвитку як усного мовлення, так в цілому і всієї психічної структури особистості. Актуальність на сьогоднішній день проблеми формування синтаксичних навичок мовлення у дітей з загальним

недорозвитком мовлення через їхнє направлення у заклади загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання дозволили визначити напрямок констатуючого дослідження. В процесі його проведення стояло завдання виявити рівні розвитку синтаксичних навичок у дітей на початку освітнього процесу; визначення особливостей мовленнєвого розвитку і обґрунтувати рівні його сформованості. Експериментальне дослідження проводилось у безпосередніх педагогічних умовах закладу загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання у 2022-2023 рр. У ньому приймали участь 20 учнів другого класів. З них 15 учнів з нормотиповим розвитком, 5 учнів із загальним недорозвитком мовлення IV рівня.

4. Застосування адаптованої методика дослідження синтаксичної складової мовлення О. Корнєва (1982) дозволило визначити у дітей з нормотиповим розвитком і із загальним недорозвитком мовлення рівні сформованості сукцесивних функцій, сенсорно-перцептивного рівня сприймання мовлення та короткочасної слухо-мовленнєвої пам'яті, синтаксичних узагальнень, аналізу та синтезу, граматичної структури мовлення через вивчення морфологічних узагальнень, аналізу та синтезу. Виділено три рівні їхньої сформованості – достатній (від 25 балів до 36 балів), середній (від 15 балів до 24 балів) і низький (від 1 балу до 14 балів).

Достатній рівень. На цьому рівні відзначається точність і правильність відтворення складів у тому темпі, який пропонує логопед. Відсутність порушення фонематичного сприймання. На рівні слухо-моторних координацій правильне відтворення простих і складних ритмів, серії рухів з однієї-двох спроб після першої демонстрації. Точність при знаходженні наголошеного і ненаголошеного голосного у складах та словах. Відсутність помилок, лише деколи можливі затримки і нетривалі роздуми, що не впливає на якість і темп виконання завдання. Адекватність і точність відтворення простих і ускладнених завдань: відтворення пари простих за будовою речень, пари простих поширених речень, пов'язаних змістом і простих, поширених речень, не пов'язаних між собою за змістом. Повторного промовляння не

потрібно. Речення будуються правильно при включенні незміненого і зміненого порядку слів, використовуються всі запропоновані слова. Під час верифікації висловлювань помічені і адекватно виправлені всі помилки, речення відповідно структуруються. Речення складені за схемами, у них включені прийменники або сполучники. Використані як прості, так і ускладнені граматичні конструкції. Адекватне вживання іменників у однині й множині у називному і родовому відмінках. Відповідь правильна, використані відповідні форми іменників однини і множини. Сформоване уміння додавати прийменники у речення, проводити узгодження іменників із прикметником у роді та числі. Відсутність потреби у допомозі.

Середній рівень. На цьому рівні практично відсутні порушення при виконанні складних завдань, які містять пряме і обернене відтворення складів. Точне повторення не вимагається. На рівні слухо-моторних координацій констатується певна уповільненість і напруженість виконання ритмів. При цьому практично правильне відтворення простих ритмів і необхідність допомоги або повторення при відтворенні складних. Ці проблеми не мають яскравих проявів і в більшості випадків носять залишковий характер. Відмічається правильне відтворення рухів після двох-трьох демонстрацій з першої спроби або після надання незначної допомоги. Уповільненість відтворення слів, наявність незначних неточностей під час збігові приголосних. Правильне виконання простих завдань, можливий пропуск окремих слів без спотворення змісту і структури під час форматування складних речень. Інколи потреба повторного промовляння. Помилки при побудові речень зі зміненим порядком слів. Неточності у процесі виявлення помилок і їхнього виправлення. Пропуск слів, їхня перестановка або заміна, порушення порядку розташування слів у реченнях, інколи не використання прийменників або сполучників. Окремі помилки при вживанні іменників у однині й множині у називному і родовому відмінках. Відповідь дещо затримується. Потреба у допомозі стимулюючого типу, в окремих випадках –

використання допомоги другого типу через постановку запитання до пропущених частин мови.

Низький рівень. На цьому рівні наявний пропуск складів, порушення їхньої послідовності у слові та інші проблеми фонематичного сприймання, а у окремих випадках – повна неможливість відтворити склади правильно. Проблеми при відтворенні простих ритмів, потреба допомоги і повторення при відтворенні складних, їхнє не відтворення навіть із наданням допомоги. Потреба повторення, грубі помилки і випадки простого стукання. Правильне відтворення рухів лише після чотирьох-п'яти демонстрацій або після трьох демонстрацій з другої і більше спроб. Чітке налаштування на допомогу, виконання з дорослим необхідних рухів, є необхідність правильного показу, випадки простого стукання долонею або кулаком по столу. Уповільнене поскладове відтворення слів, порушення звуковимови при збігові приголосних, спотворення звуко-складової структури слів через пропуски або перестановка звуків і складів. У окремих випадках – не відтворення слів. Вигадування інших слів у складних словосполученнях, пропуск частини речення, спотворення його змісту і структури, заміна на пряму мову. Проблеми при відтворенні словосполучень і речень, потреба у постійному повторенні. Придумування інших, простіших слів у складних словосполученнях, пропуск частин речення, спотворенням змісту і його структури, заміна прямою мовою. Наявність пропусків, додавання або заміни слів, аграматизми, змістові неточності, які порушують структуру речення, неадекватність змістового відтворення. Помилки помічаються, але можуть не виправлятися. Виправлення помилок часто не правильне і не відповідне змісту. При складанні речень за схемою допускають пропуски, додавання або заміну слів, змістові неточності, які порушують структуру речення, неадекватність змістового відтворення. Наявність правильних відповідей після продуктивної допомоги другого типу у вигляді постановки запитання щодо тих чи інших частин мови. Потреба допомоги репродуктивного типу

через безпосередню вказівку на ту чи іншу частину мови. Відмова від виконання завдання.

5. Наявність порушень синтаксичної складової мовлення у вигляді проблем розрізнення, запам'ятовування і відтворення у часовій послідовності вербальних стимулів (слова, словосполучень, речень), звукових ритмів, з проблемами автоматизації мовленнєвих рядів. Учні з нормотиповим розвитком показали неоднорідні результати при виконанні завдань даного дослідження. Так, на достатньому рівні виконали завдання даного дослідження було відмічено у 60% обстежених, на середньому рівні – у 33,3% школярів, низький, відповідно у 6,7% опитуваних. Щодо учнів із загальним недорозвитком мовлення, то у 100% з них відмічений низький рівень сформованості синтаксичної складової. Як вже зазначалось раніше, у дослідженні приймали участь учні другого класу закладу загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчанням.

Список використаних джерел

1. Андрусишина Л.Є. Психологічні характеристики загально-функціональних механізмів мовлення у старших дошкільників із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії*: зб. наук. праць. Вип. 4. 2007. С. 18-23.
2. Белая А.Й. Подолання нерізко вираженого загального недорозвитку мовлення у молодших школярів. Хмельницький. ТУП. 2001. 100 с.
3. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови / А. Богуш, Н. Гавриш. Київ. Вища школа, 2007. 542 с.
4. Вашуленко М.С. Методика навчання української мови в початковій школі. Київ. Літера ЛТД, 2011. 246 с.
5. Вашуленко М.С. Удосконалення змісту і методики навчання української мови у 1-4 класах. Київ. Радянська школа, 1991. 119 с.
6. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : методичний посібник. Київ : Освіта, 2006. 268 с.
7. Ващенко В.С. Перспективність і наступність у навчанні української мови в 1-4 класах. Київ. Радянська школа, 1991. 110 с.
8. Выготский Л.С. Мышление и речь. Москва. Астрель. 2011. 640 с.
9. Выготский Л.С. Собрание сочинений. В 6-и т. Основы дефектологии. Москва. Педагогика. 1983. Т.5. 369 с.
10. Воробйова Л.М. Психолінгвістичний глосарій. Рівне. Прип'ять. 2011. 128 с.
11. Гаврилова Н.С. Класифікації порушень мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна* : зб. наук. праць. Вип. XIX, у 2 ч. 2012. Ч. 1. С. 327-349.
12. Гаврилова Н.С. Особливості порушення моторного розвитку периферійних органів мовлення у дітей з дислалією, дизартрією і ринолалією. *Теорія і практика сучасної логопедії*: зб. наук. праць. Вип. 4. 2007. С. 112-135.
13. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: Монографія. Кам'янець-Подільський. ТОВ "Друк-Сервіс". 2011. 200 с.

14. Гаврилова Н.С. Прийоми формування правильної вимови фонем у дітей. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічна наука)* : зб. наук. праць. Вип. 3. 2012. С. 11-20.
15. Гаврилова Н.С. Психологічна характеристика дітей із загальним недорозвитком мовлення: порушення пізнавальної сфери кінетичного типу. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна*: зб. наук. праць. Вип. X. 2008. С. 306-310.
16. Гордуз Н. Нестандартні форми навчання молодших школярів на уроках рідної мови. *Початкова школа*. 2003. № 4. С. 1-4.
17. Дефектологічний словник / за ред. В.І. Бондаря, В.М. Синьова. Київ. МП "Леся". 2011. 528 с.
18. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Київ. Академвидав, 2004. 351 с.
19. Дорошенко С.І. Методика викладання української мови / С. Дорошенко, М. Вашуленко, О. Мельничайко. Київ. Вища школа, 1989. 423 с.
20. Дубовик С.Г., Мороз А.В. Організаційно-методичні основи вивчення розділу "синтаксис" у початковій школі. *Молодий вчений*. № 5 (117). 2023. С. 84-88.
21. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 920 с.
22. Кабельнікова Н.В. Первинне недорозвинення мовлення у дітей (клінічний, психолінгвістичний та психолого-педагогічний аспекти): навчальний посібник. Херсон: Борисфен-про, 2017. 222 с.
23. Конопляста С., Сак Т. Логопсихологія. Київ. Знання, 2010. 293 с.
24. Кучерук О.А. Методи навчання в системі понять сучасної лінгводидактики. Київ. КНЕУ, 2017. 63 с.
25. Левина Р.И. Характеристика общего недоразвития речи // Основы теории и практики логопедии. Москва. Просвещение, 1967. С. 67-85.
26. Логопедія / за ред. М.К. Шеремет. Київ. Слово. 2015. 776 с.

27. Лурия А.Р. Письмо и речь. Нейролингвистические исследования. Москва. Академия, 2002. 352 с.
28. Мартиненко І. Логопсихологія. Київ. ДІА. 2019. 120 с.
29. Мартиненко І.В. Формування мотиваційно-вольової готовності дітей шестирічного віку із загальним недорозвиненням мовлення до шкільного навчання. Дис... канд. психол. наук за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія. Київ. Ін-т спеціальної педагогіки АПН України, 2007. 162 с.
30. Масицька Т.Є. Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей : [монографія]. Луцьк : ПВД "Твердиня". 2016. 416 с.
31. Мілевська О.П. Методичні аспекти формування описових умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник наукових праць "Педагогічні науки"*: зб. наук. праць. Вип. LXXV. 2017. С. 137-140.
32. Мілевська О.П. Психолінгвістичний аналіз навичок лексичного добору у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник наукових праць "Педагогічні науки"*: зб. наук. праць. Вип. 92-93. 2020. С. 86-91.
33. Мілевська О.П. Формування емотивів у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення: психологічний та лінгводидактичний підходи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2021. Вип. 39. Том 6. С. 188-192.
34. Миронова С.П., Гаврилов О.В., Матвєєва М.П. Основи корекційної педагогіки. Кам'янець-Подільський. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2010. 264 с.
35. Нова українська школа: порадник для вчителя / за ред. Н. Бібік. Київ. ТОВ "Видавничий дім "Плеяди". 2017. 206 с.
36. Омельчук С. Комунікативно-функціональний підхід до вивчення синтаксису. Одеса. Дивослово, 2017. 130 с.
37. Освітні технології / за ред. О. Пехоти. Київ. А.С.К., 2004. 256 с.

38. Пахомова Н. Нейропсихолінгвістика. Полтава. АСМІ. 2013. 268 с.
39. Плющ М.Я., Грипас Н.Я. Українська мова. Довідник. Київ. Радянська школа, 1990. 255 с.
40. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання. Теорія, практика, досвід. Київ. АПН України, 2002. 136 с.
41. Проскуріна О., Кравченко А. Рівні ЗНМ та їх загальна характеристика. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. Вип. 8. 2018. С. 104-108.
42. Психолінгвістика/укл. Т. Лелека. Кропивницький. Лтава, 2022. 121 с.
43. Психолінгвістичні дидактичні технології діагностики і подолання мовленнєвих порушень у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення : навчально-методичний посібник / Е. Данілавічюте, Л. Трофименко, В. Ільяна, Ю. Рібцун, З. Мартинюк, Г. Грибань. Київ. Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН України, 2022. 847 с.
44. Сидоренко В. Лінгводидактичні засади навчання синтаксису й пунктуації української мови учнів 8-9 класів в умовах оновленої освітньої парадигми. *Українська мова і література в школі: наук.-метод. журнал*. 2015. № 1. С. 7-19.
45. Синтаксис української мови / уклад. О. Дуденко. Умань. ВПЦ "Візаві", 2015. 208 с.
46. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку. *Дефектологія*. 2003. № 2. С.2-11.
47. Соботович Є.Ф. Особливості засвоєння дітьми із НЗНМ узагальненого лексичного значення слова та його понятійної співвіднесеності. Соботович Є.Ф., Трофименко Л.І. *Дефектологія*. 2000. № 1. С. 16-19.
48. Соботович Є. Ф. Порушення мовленнєвого розвитку та шляхи їх корекції. Київ. ІСДО, 1995. 204 с.

49. Соботович Є.Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Київ. Актуальна освіта, 2004. С. 7-35.
50. Соботович Е.Ф. Формирование перцептивного и смыслового уровня восприятия речи (слов) в процессе онтогенеза. Інтеграція аномальної дитини в сучасній системі соціальних відносин. Київ. 1994. С. 271-273.
51. Соботович, Є.Ф. Формування семантичної структури слова у дітей із вадами мовленнєвого розвитку. *Теорія і практика сучасної логопедії* : зб. наук. праць. Вип.2. 2005. С. 3-16.
52. Сучасна українська мова / за ред. О. Пономарева. Київ. Либідь, 2005. 488 с.
53. Тарасун В.В. Логодидактика. Київ. Слово. 2011. 392 с.
54. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії*: зб. наук. праць. Вип. 4. 2007. С. 3-18.
55. Тищенко В.В. До проблеми психолінгвістичного аналізу мовленнєвої діяльності дітей з церебральним паралічем. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія*: зб. наук. праць. Вип. 27. 2014. С. 17-20.
56. Тищенко В.В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна*: зб. наук. праць. Вип. XXIII, у 3-х ч. 2013. Ч. 2. С. 260-268.
57. Тищенко В.В. Класифікації порушень мовленнєвого розвитку: сучасний стан, протиріччя та шляхи їх усунення. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* URL:<http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/16614/1/Tyshchenko.pdf>
58. Тищенко В.В., Сіренко О.О. Лінгвістичні знання в курсі “Українська мова” в початковому – 2 класах загальноосвітньої школи для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія*

19. *Корекційна педагогіка та психологія*: зб. наук. праць. Вип. 22. 2012. С. 243-246.

59. Трофименко Л.І. Діагностика і корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку. Київ. Ін-т. спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 72 с.

60. Трофименко Л.І. Формування синтаксичної сторони мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. *Український логопедичний вісник* : зб. наук. праць Вип. 1. 2010. С. 91-107.

61. Трофименко Л. Формування різних типів семантичних зв'язків між словами у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. *Дефектологія*. 2005. №4. С. 37-40.

62. Трубочова С.Є. Роль методів самостійного набуття знань в організації пізнавальної діяльності учнів. *Рідна школа*. №1. 2001. С. 39-42.

63. Хропата С.І. Лінгвістичний та лінгводидактичний аспекти комунікативно зорієнтованого вивчення синтаксису української мови. *Педагогічні науки*: зб. наук. праць. 2012. Вип. 61. С. 355-358.

64. Чередніченко Н.В., Пелешенко О.С. Діагностика фонетико-графічних умінь та навичок у молодших школярів із ФФНМ. Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. 2013. № 23. С. 112-124.

65. Чередніченко Н.В., Горбачова Д.М. Комплексна діагностика дисграфічних та дизорфографічних помилок у письмі молодших школярів із порушенням писемного мовлення. *Логопедія*. № 5. 2015. С. 74-84.

66. Швалюк Т.М. Методика формування складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія* : зб. наук. праць. 2011. № 18. С. 284-288.

67. Швалюк Т.М. Розуміння і володіння дітьми старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення простими видами речень. *Сучасні*

проблеми логопедії та реабілітації : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. Суми. Вид. СумДПУ ім. А.С.Макаренка. 2012. С. 131-136.

68. Швалюк Т.М. Формування навичок побудови простого поширеного речення у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Логопедія*. № 5. 2015. С. 84-93.

69. Швалюк Т.М. Формування складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : соціально-педагогічна*: зб. наук. праць. Вип. XX, у 2-х ч. 2012. Ч. 1. С. 428-438.

70. Швалюк Т.М. Методика формування складносурядних речень, складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія* : зб. наук. праць. 2012. № 21. С. 311-316.

71. Шеремет М.К. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку дітей у нормі і патології. *Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : зб. наук. праць. № 23. 2013. С. 223-299.

72. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії). Київ. Слово. 2009. 160 с.

73. Engel U. Deutsche Grammatik / Ulrich Engel. – 3 korrigierte Aufl. – Heidelberg : J. Groos Verl, 1996. – 888 s.

74. Eroms H. W. Syntax der deutschen Sprache / Hans W erner Eroms. – Berlin; New York : Walter de Gruyter, 2000. – 505 s.

75. Helbig G. Kommunikativer Grammatikunterricht – Ziele, Möglichkeiten und Grenzen / Gerhard Helbig // Deutsch als Fremdsprache. – 1986. – H. 1. – S. 14–20.

76. Heringer H. J. Deutsche Syntax dezentriert / H. J. Heringer. – Tübingen : Stauffenburg-Verl, 1996. – 292 s.